

SZEMELVÉNYEK ZSIGMOND LENGYEL HERCEG BUDAI

SZÁMADÁSAIBÓL

Fordította és a bevezető tanulmányt írta: Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina.

Documenta historica 67. Az SZTE BTK Történeisz Diákkör kiadványa.

Szeged, 2005., 89 p.¹

Zsigmond, II. Ulászló királyunk öccse, a később ilyen néven az első lengyel uralkodó magyarországi számadáskönyvét szükségtelen hosszasan bemutatni, mivel Divéky Adorján már csaknem száz évvel ezelőtt közzétette,² azonkívül olvasmányos tanulmányban ismertette tartalmát, érzékletesen ábrázolva a hercegi udvar itteni életét.³ A lengyel szavakkal megtűzdelt hosszadalmas latin forrást ellátta lábjegyzetekkel, név- és tárgymutatóval, közölte a lengyel és a problémás latin szavak magyar jelentését. E kútfő középkori nagyúri számadásaink közül mindenekelőtt terjedelmével, páratlan bőbeszédűségével emelkedik ki, számtalan igen értékes adatot hagyományozva az utókorra. A kiadók szándéka, hogy ennek a különleges forrásnak terjedelmes részleteit magyarul hozzáférhetővé tegyék, dicséretes. A hercegi számadáskönyv Magyarországon keletkezett részei körülbelül kétszáz oldalt tesznek ki Divéky kiadásában,⁴ ennek mintegy harmadát fordították le, amihez bevezetést, lábjegyzeteket, bibliográfiát csatoltak.

Az ötoldalas előszó alapjában véve jól megírt dolgozat, annyi információt tartalmaz, amennyi szükséges, viszont van olyan megállapítása, ami pontosításra szorul: a harmadik–negyedik oldalon Zsigmondnak valójában nem a budai, hanem magyarországi tartózkodásai időhatárait olvashatjuk. Az előszóhoz és a számadásokhoz fűzött lábjegyzetekből, a bibliográfiából kiderül, hogy sok szakmunkát használtak, lengyel irodalmat is, azonban egy-két alapvető műre (Divékynek a számadásokat ismertető 1914. évi tanulmányára mindenképpen) fel kellett volna hívni a figyelmet már a bevezetés főszövegében, röviden szólva azok tartalmáról. A könyv használhatóságát növelte volna, ha az előszóban vagy máshol a kiadvány

---

1 Köszönöm Solymosi Lászlónak, hogy felhívta a műre a figyelmemet.

2 *Divéky Adorján: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai. (1500–1502., 1505.) Magyar Történelmi Társaság, 1914.*

3 *Divéky Adorján: Zsigmond lengyel herceg II. Ulászló udvarában. Századok 48. (1914) 449–463., 562–576. p.*

4 További tizenkét oldalt jelentenek a nem Magyarországon keletkezett, de magyar vonatkozású számadások.

elején megadták volna a lefordított részek, illetve azok latin eredetijének oldalszámát. Megemlítendő, hogy találkozunk súlyos helyesírási hibákkal: „meg kellett volna elégednie a *Cseh* (így, nagybetűvel!) koronával” (3. p.), „neki adományozta a *Glogau* (így, nagybetűvel!) hercegséget” (4. p.).

Nem adhatunk igazat az előszó azon (Zolnay Lászlótól vett idézettel alátámasztott) megállapításának, hogy a herceg szűkös anyagi viszonyok között élt (5–6. p.). Igaz, Divéky is hasonlóan vélekedett,⁵ mégis Wapowski korabeli lengyel történetíró általa citált szavaival kell egyetértenünk: Zsigmond Ulászló pénzéből „mindenféle anyagi javak bőségében, fényesen élt”.⁶ Belemélyedve a számadáskönyv tanulmányozásába valóban tapasztalhatjuk, hogy a herceg semmire sem sajnálta a pénzt, volt is neki elég mindig, hiszen ha elfogyott, kapott. Más dolog, hogy a felesleges kiadásokat igyekezett megtakarítani.⁷ Ami a kimutatások részletességét, aprólékosságát illeti, nem indokolhatjuk azt szűkölködéssel. A kiadási tételek hosszadalmassága, bőbeszédűsége mögött Zsigmond, illetve az udvartartása élén álló, a pénzügyekért is felelős Krzysztof Szydłowiecki (később Lengyelország kancellárja) rendszeretét kereshetjük. Az viszont, hogy a kiadásokat dénára pontosan nyilvántartották, már e kor számadásainak gyakorlata volt, ebben semmi rendkívüli nincs. A reprezentációt is szolgáló fényűzés érzékeltetésére álljon itt néhány adat. A herceg összes nyilvántartott pénzkidávása leghosszabb hazánkban való tartózkodása idején, 1500. február 15. és 1501. december 9. között — ekkor keletkezett a magyarországi számadások körülbelül háromnegyede a terjedelmet tekintve — 8818,245 forintot tett ki. Ez az összeg úgy értendő, hogy az 1501. augusztus 24. és október 19. közötti időszak kiadásai hiányoznak, továbbá a hercegnek gyakorlatilag nem kellett költenie például udvarának élelmezésére és lovai takarmányára, mivel minderről a király gondoskodott,⁸ jelentős kiadástól kímélve meg öccsét.⁹ A herceg ez alatt a nem egészen két év

5 *Divéky*, Zsigmond lengyel herceg II. Ulászló udvarában 454. p.

6 „Fraternis opibus adiutus in rerum omnium affluentia splendide vixit”, uo. 449. p.

7 Egy alkalommal megparancsolja, hogy ne váltsanak be negyvenhárom forint értékű német garast magyar pénzbe, mert túl nagy lenne a ráfizetés, félre kell tenni ezt az összeget, s csak akkor szabad beváltani, ha arra kedvező alkalom kínálkozik. *Divéky*; Zsigmond lengyel herceg budai számadásai 30. p. *Czövek Zoltán*: Jagelló Zsigmond herceg számadáskönyve 1500–1501. Diplomamunka kézirat a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének könyvtárában. Debrecen, 2000. 8. p.

8 *Czövek*, Jagelló Zsigmond számadáskönyve 5., 7. p.

9 Az udvari nép, illetve a lovak élelmezésére fordított kiadások nagyságáról a herceg Krakkóba történő 1501 végi hazatérése alatt keletkezett számadásokból alkothatunk fogalmat, hiszen ekkor már Zsigmondnak magának kellett gondoskodnia az ellátásról. Uo. 65., 73–74., 89–90. p. Az újonnan vásárolt és az ajándékba kapott lovak száma a tárgyidőszakban összesen negyvenkettő. Uo. 62. p.

alatt kimutathatóan 215,55 forintot (2,44%) költött ékszerre, 574,17 forintot (6,51%) ruhára a maga számára.¹⁰ Udvartartásának állandó létszáma ekkoriban hatvan–nyolcvan közötti lehetett, nem számítva az udvarnokok (*curienses*) által kiállított lovasokat és persze az alkalmi szolgálattelveket.¹¹

A kiadványt természetesen nem a rövid előszó alapján kell megítélnünk. A számadás szövegének magyarra történő átültetése sok buktatót tartogat, mert helyenként zavaros szerkezetű mondatokkal és nehezen értelmezhető szavakkal találkozunk. Ez azonban nem mentség arra, hogy jelen munka elkapkodott, messze nem eléggé kiérlelt írás. Igyekszik például a fordító javítani a Divéky által itt-ott tévesen feloldott napjelöléseket, azonban ezt nem minden esetben teszi meg: Szent Katalin napjaként november 25. helyett ő is augusztus 2-át adja meg (16. p.). Néhol hanyag, az élőbeszédre emlékeztető a fogalmazás, előfordul, hogy magyartalan kifejezést használ: „más összegek között kiadtak, amikor szükségletek voltak.” (16. p.), „A különböző tárgyak díszítésénél leggyakrabban a saját fémeiket vitték” (25. p., 68. j.). Logikailag nincs megformálva a következő mondat: „Ezt az utazást tulajdonképpen Ulászló teszi, Zsigmond csak elkíséri őt.” (39. p., 105. j.). Ezek szerint a herceg nem utazik, csak elkíséri az utazó királyt? Egyszerű elírásokra is bukkanunk: a kilencedik oldalon 181 magyar márká és 13 forintnyi arany szerepel, pedig az eredetiben 23½, illetve 23 ezek az értékek.¹² Többször találkozunk azzal, hogy a szöveg szó szerinti visszaadását mellőzve lényegében lábjegyzetbe való kommentárral él a fordító. Az egyházi énekek kezdeteiről elnevezett vásárnapok jelölése a legszembetűnőbb példa erre: a *dominica Exurge (Exsurge)*¹³ fordítása így hangzik: „vásárnap, mikor a templomban az Exurge kezdetű zsoltárt éneklük” (20. p.). 1500 őszén a hercegi udvar a bácsi utazásra készülődik, az ekkor keletkezett bejegyzések visszatérő fordulata az *in recessu (versus Baciám)*,¹⁴ azaz a „(Bács felé történő) indulás időszakában” (ti. költöztek el egy adott összeget). Az „indulás” helyett azonban, helytelenül, „készülődés” áll a magyar fordításban (például: 39. p.).

A következőkben néhány kirívóan rossz fordítás olvasható. Az *ad nova registra deponenda*¹⁵ nem azt jelenti, hogy „a használatba venni való registrumokért” (21. p.), hanem azt, hogy az „új számadások írásba foglalására”. Érthetetlen, miért

10 Uo. 88. p. Zsigmond egyetlen aranyláncre részletekben összesen 191,55 forintot szánt. Uo. 53–54., 83. p. A ruhákra fordított összegben szerepelnek az azok javítására, tisztítására kiadott pénzek is. Uo. 47–53. p.

11 Uo. 8., 10–12. p.

12 *Divéky*; Zsigmond lengyel herceg budai számadásai 11. p.

13 Uo. 20. p.

14 Uo., például 66. p.

15 Uo. 20. p.

olvashatunk az *ab omnibus scolis*, illetve a *de septem scolis*¹⁶ megfelelőjeként „minden iskolából”, illetve „hét iskolából” helyett „minden osztályból”, illetve „7 osztályból” fordítást (22., 27. p.). Nem jó a *pro exemptione novis calligis*¹⁷ visszaadásaként magyarul ezt írni: „az új bakancsok (!) kiváltására” (23. p.), a helyes fordítás: „az új lábbelik (vagy: harisnyák, lábszárvédők) vásárlására”. A *pro expedienda commissione*¹⁸ nem azt jelenti, hogy „a verseny előkészítésére” (46. p.), hanem azt, hogy „a megbízatás teljesítésére”. A *propter alias occupationes varias*¹⁹ semmiképpen sem lehet „különböző más bevételekre” (46. p.), azt jelenti, hogy „különböző más elfoglaltságok (foglalatosságok) miatt”. Bár kétségtelen, hogy a mondat, amelyben ez található, zavaros, mégis úgy kell a kiadási tételt értelmeznünk, hogy az induláskor a sok elfoglaltság miatt nem volt idő a számadás megírására, ezért nem lehet tudni, mire ment el öt forint hetvenöt dénár. A *medius decimus flor(enus)*²⁰ nem tíz forint (46. p.), hanem kilenc és fél, azaz a tizedik forint fél forint. Az *ab ecclesia castrensi*²¹ sem jelenti azt, hogy az „egyházi udvarból” (48. p.), hanem azt, hogy a „várbeli templomból”. Az egyik zenészt nem „Alemánusznak” vagy „Almánusznak” (!) hívják (61., 85. p.),²² ez a szó nem a neve, hanem a nemzetiségét jelöli, azaz német. Más helyen kiderül, hogy a fordító ismeri e melléknévnek országot jelentő főnévi párját, azonban az *Almania* szót²³ nem fordítja le, hanem lábjegyzetből tudjuk meg, hogy az a német birodalmat jelenti (67. p.). A *currus vestimentorum*²⁴ nem „díszes kocsi”, hanem „ruhásszekér” (65. p.). Apollinus *histrío*²⁵ nem a király, „historiás” (67. p.) hanem „színész”. A *pellicium*²⁶ nem egyszerűen „prém” (74. p.), hanem prémes, illetve préméből készült ruhadarab, Szende Katalin szerint bunda, „hosszú, bő, szőrméből készült felsőruha”.²⁷ A *Wlango*²⁸ szó ablatívus, a magyar fordításban

16 *Scolis*: így, h nélkül. Uo. 22., 25. p.

17 *Calligis*: így, két l-lcl. Uo. 22. p.

18 Uo. 153. p.

19 Uo. 153. p.

20 Uo. 154. p.

21 Uo. 155. p.

22 Uo. 166., 187. p.

23 Uo. 172. p.

24 Uo. 169. p.

25 Uo. 171. p.

26 Uo. 178. p.

27 *Szende Katalin*: Ezüstöv, rókaprém, vászonlepedő. Viselet- és textilkultúra a késő-középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. In: Századok 137. (2003) 417. p. Az adatokat a következő CD-ROM segítségével találtam meg: Századok. A Magyar Történelmi Társulat közlönye 1994–2003. Bp., 2004.

28 *Divék*; Zsigmond Lengyel herceg budai számadásai 176. p.

alanyesetet kellett volna használni (72. p.), Divéky a névmutatóban megadja,²⁹ hogy ez a *Wolfgangus* (Wolfgang) név egyik írásváltozata. A *libra*³⁰ nem „mérő” (84. p.), hanem „font”. A hercegi familia tagjainak egy része 1502 novemberében meghatározott számú lóra kap pénzt,³¹ de nem a lovak ellátására, ahogyan a fordításban olvashatjuk (77–80. p.), hanem lovaskatonák kiállítására, ahogyan az uralkodói és nagyúri udvarokban szokás volt.³² Az 1502. novemberi fizetéssztásról készült feljegyzések közül nagyon sokban olvasható a járandóságot kapó személy és az összeg után, hogy *ut in registro ipsius stat* (illetve ennek variációi),³³ azaz „ahogyan az ő listájában (értsd: a róla készült kimutatásban) áll”, amit azonban úgy ad vissza a fordító, hogy „ahogy ebben a feljegyzésben áll” (80. p. s következők), ami egyrészt helytelen, másrészt ezzel az értelmezéssel fontos információ vesz el, hiszen így nem tudjuk meg, hogy az egyes szolgálattevőknek adott összegekről, fizetésekről egyéni lajstromokat készítettek.

A felsoroltakon kívül még számtalan egyéb hiba van a fordításban, az teljes egészében átnézésre, újragondolásra, javításra szorul. Ezt a szöveget utólag biztosan nem gondozta senki, pedig szakmai lektorként fel van tüntetve a kiadványban egy neves történész. Jelen állapotában, készültségi fokán nem lett volna szabad kiadni a művet, mely persze így is alkalmas arra, hogy a nagyon felületes olvasónak betekintést adjon a hercegi udvar életébe, azonban aki egy kicsit is komolyabban kíván a számadásokkal foglalkozni, vagy hivatkozni szeretne a magyar fordításra, annak feltétlenül össze kell azt hasonlítania a latin eredetivel.

Czövek Zoltán

29 Uo. 242. p.

30 Uo. 186. p.

31 Uo. 180–183. p.

32 *Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András*: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998. 236. p. *Kubinyi András*: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. 321. p. Külföldi példák: uo. 327. p. 99. j. *Uő.*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Szerk.: Bessenyei József et al. Miskolc, 2004. (Studia Miskolcinsula 5.) 177. p.

33 *Divéky*, Zsigmond Lengyel herceg budai számadásai 183. p. s következők.